

DANIŞIQ QRAMMATİKASI VƏ ONUN İNGİLİS DİLİ DƏRSİNDƏ ROLU

G.Ə. Bağırova

Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası

Sosial elmlər kafedrası

govhar.bagirova@sport.edu.az

Nəşr tarixi

Qəbul edilib: 05 iyul 2021

Dərc olunub: 06 sentyabr 2021

© 2021 ADBTİA Bütün hüquqlar qorunur

Annotasiya: İngilis dili beynəlxalq dildir. Dilə olan tələbat günü-gündən artır və dil inkişaf edib yayılır. Buna görə dilin tədrisinə hələ aşağı siniflərdən başlanılır və ali təhsil səviyyəsində də tədris davam edir. Tədris zamanı İngilis dilinin lüğət, qrammatika və danışiq dili üçün lazım olan nitq etiketləri öyrədilir. Ünsiyyətin əsas meyarı olan danışiq dili demək olar ki, dil tədrisində asan bölmə deyil. Bəs danışiq qrammatikası necə? Qarşılıqlı ünsiyyət zamanı dinləyənin səni başa düşməsi sadəcə fikrini ona çatdırmaqla, qeyri-rəsmi şəkildə baza sözlərini istifadə etməklə yekunlaşmır. İngilis dilində aydın və başadüşülən, qrammatik şəkildə düzgün danışmaq əsas meyardır. Bu məqalədə qlobal xarakter daşıyan ingilis dilinin öyrənilməsi zamanı danışiq qrammatikasından istifadə və onun tədrisdə istifadə xüsusiyyətləri, ümumiyyətlə, bu sahənin mənimlənməsində əsas mühitin yaradılması səbəbləri araşdırılmışdır. Bu məqalə danışiq qrammatika fəaliyyətlərini öz tədrislərinə daxil etmək istəyən müəllimlər üçün əsas məsələlərə və düşüncələrə toxunur və danışiq qrammatikasının altı ümumi xüsusiyyətinə diqqət yetirir, bunları dil otağında öyrətmək üçün praktik fəaliyyətlər və təkliflər verir..

Açar sözlər: *danışiq qrammatikası, elipsis, əlavələr, başlıqlar, doldurucular.*

Giriş: Heç vaxt danışiq qrammatikası haqqında eşitməmişinizsə, bu məqalə danışiq bacarıqlarının tədrisi barədə düşüncənizi və hətta tələbələrin danışiq qabiliyyətlərini necə qiymətləndirdiyinizi dəyişdirə bilər. Danışiq qrammatika nümunəsini görmək üçün aşağıda göstərilən iki hissəni nəzərdən keçirək və han-

sının ingilis dili dərsliyindən, hansının isə real həyatda olan söhbətdən olduğuna qərar verək:

Nümunə 1:

A: *My little brother is a really good student.*

B: *Why do you say that?*

A: *Well, he is really smart, so he always gets good grades.*

B: *Maybe he gets good grades because he studies hard.*

Nümunə 2:

A: *Didn't know you used boiling water.*

B: *Pardon?*

A: *Didn't know you used boiling water.*

B: *Don't have to but it's um ... they reckon it's um, quicker.*

Çox güman ki, təxmin etdiyiniz kimi, birinci hissə İngilis dili dərsliyindən, ikinci hissə isə real həyatda olan söhbətdəndir. Bəs niyə deyə bilərsiniz? İngilis dilinin qrammatikasının ənənəvi, rəsmi təsvirləri adətən yazılı İngilis dilinin standartlarına əsaslanır; bu yarınlarda, xüsusən də danışiq məlumatlarının böyük birliyinin təhlili və danışiq ünsiyyətinə vurğu nəticəsində tədqiqatçılar və dilçilər danışiq qrammatikasının xüsusiyyətlərini izah etməyə və yazı əsaslı standartların və qrammatik təsvirlərin tətbiq edilməsinin məqsədəuyğunluğunu şübhə altına almağa başladılar. Ünsiyyətçi dil tədrisi və orijinallığı vurğulayan mövcud tendensiyalar səbəbi ilə danışiq qrammatikasının sinifdəki rolunu tanımaq hər zaman-kindən daha vacibdir. Danışiq qrammatikasının xüsusiyyətləri və onlara öyrətməyin yolları haqqında öyrənmək tələbələrin ümumi səlisliyini və üz-üzə söhbətini yaxşılaşdırmağa imkan verir, danışiq dərslərinin etibarlılığını artırır və şagirdlərinizin dərslük kimi ingilis dilində danışıqlarının qarşısını alır.

Tədqiqat metodları. Tədqiqat işində, əsasən, təsviri metoddan, dilin öyrənilməsində lazımi prosedurların tədqiqi üçün araşdırmaların aparılmasından istifadə edilmiş, nəticələrin çıxarılıb müqayisə edilməsi və yekun nəticənin əldə edilməsi yolları tədqiq edilmiş və vacib aspektlərin izahlı şəkildə təsviri araşdırılmışdır.

Müzakirə. Gündəlik, planlaşdırılmamış söhbətin bir çox qrammatik xüsusiyyətləri yazılı İngilis dili standartlarına görə səhv olaraq qiymətləndirilsə də bu təbii uyğunlaşma xüsusiyyətləri standart İngilis dilindən səhv hesab edilməməlidir [2, s. 361-386]. Yazılı İngilis dilindən fərqli olaraq, danışq İngilis dili ümumiyyətlə kortəbii və planlaşdırılmamışdır və düzəliş imkanı yoxdur Bu spontanlıq bəzi fərqli xüsusiyyətlər yaradır, çünki onlar “real vaxt işləmə” gücünə uyğun gəlirlər və nəticədə nitqin “addım-addım yığılması” ilə nəticələnir [2, s. 363]. Bundan əlavə, danışma ümumiyyətlə üz-üzə olur və nəticədə "paylaşılan kontekst" ilə olduqca interaktiv vəziyyət yaranır [2, s. 363]. Beləliklə, danışq İngilis dilinin təbiəti və xüsusiyyətləri danışq dilinin şəxsiyyətlər arası və interaktiv funksiyalarını real vaxtda yerinə yetirməyə çalışarkən eyni zamanda İngilis dilinin fərqli qrammatik xüsusiyyətlərinə səbəb olur.

Danışq qrammatikasının xüsusiyyətlərini öyrənməmək, tələbələrin İngilis dilində səlis və lazımi səviyyədə danışma qabiliyyətinə mane ola bilər [6, s. 137-144]. Danışq qrammatikasının aşağıdakı altı xüsusiyyəti dil müəllimlərinə danışq qrammatikasının nə olduğunu başa düşməyə və öyrəncilərin danışq qrammatika biliklərini və ümumi İngilis dilində danışma bacarıqlarını inkişaf etdirən tədris otağı təlimatı və fəaliyyətləri təmin etməyə kömək edəcəkdir.

Danışq qrammatikasının altı xüsusiyyəti:

1. Ellipsis. Ellipsis, normal olaraq müəyyən bir quruluşun bir hissəsi olan elementlərin buraxılmasıdır və həm danışq, həm də yazılı İngilis dilindədir. Məsələn: “*Do you have any questions?*” (*ellipsis yoxdur*) *Any questions?*” (Ellipsis - mövzu və fel buraxılmışdır). Cullen və Kuo qeyd etdikləri kimi, ellipsis həm danışqda, həm də yazılı İngilis dilində

tapıldığı halda, situasional ellipsis - təcili vəziyyət nəzərə alınmaqla aşkar olan elementləri buraxmaq daha çox yaygındır. Situasiya ellipsisi “qeyri-rəsmi və paylaşılan kontekstdən” [2, s. 368] yaranır və natiqlərə şərhələrinin uzunluğunu və mürəkkəbliyini azaltmağa imkan verir. Beləliklə, danışq dilinin üz-üzə təbiəti natiqlərə vəziyyətdən asanlıqla alınan məlumatları dərk etməyə imkan verir və bu da daha qısa ifadələrlə danışaraq danışqların real vaxt təzyiqlərinin öhdəsindən gəlməyə kömək edir.

2. Başlıqlar. Başlıqlar, mövzu haqqında məlumat verməzdən əvvəl dinləyicilərə bir mövzunu tanıtməyin və o mövzuya yönləndirməyin bir yoludur [2, s. 675]. Məsələn: “*The soccer game last night, it was really exciting.*” (başlıqla) “*The soccer game last night was really exciting.*” (Başlıqsız). Başlıqlar, natiqlərə danışmadan əvvəl danışmaq istədikləri mövzunu vurğulamağa imkan verir, həm danışana, həm də dinləyiciyə real vaxt ünsiyyətində daha çox işləmə vaxtı verir.

3. Əlavələr. Əlavələr bir cümlənin sonuna əlavə olunan şərhələrdir. Misal üçün: “*My teacher is really nice, the one from America.*” (əlavə ilə) “*My teacher from America is really nice*” (əlavəsiz).

Əlavələr nümunədə olduğu kimi bütöv bir ifadə şəklində və ya yalnız bir sözdən ibarət ola bilər. Məsələn, “*It’s a serious picture, that*” [9, s. 333].

Əlavələr bir şərhə aydınlıq gətirmək, bir maddəyə şəxsi münasibətini və ya mühakiməsini ifadə etmək və ya şəxsiyyətlər arası bir funksiyaya xidmət etmək daxil olmaqla bir sıra funksiyalara malikdir [9]. Onlar, natiqlərin həm şərhələrini düzəltməsinə, həm də mövzuların qiymətləndirici ifadələrini verməsinə imkan verərək danışqların interaktivliyini təmin edir [7, s. 391].

4 və 5. Doldurma və arxa sözlər. Doldurucular “er”, “well”, “hmm” və “um” kimi xüsusi məna daşımayan, əksinə vaxtı dolduran və natiqin düşüncələrini toplamağa imkan verən sözlər və ifadələrdir [10]. Digər tərəfdən arxa kanal sözləri, “uh-huh”, “oh”, “yes” və “I see” kimi sözlər və nitqlərdir, bunlar natiqin söylədiklərini qəbul etmək və onu davam et-

dirməyə təşviq etmək üçün istifadə olunur (Stenström). Hər iki doldurucu və arxa kanal İngilis söhbətində yaygındır, çünki vacib ünsiyyətçi və şəxsiyyətlərarası funksiyalara xidmət edirlər və bunlar olmadan söhbət etmək həm çətin, həm də yöndəmsiz olardı. [8, s. 24-25]

6. Frazoloji parçalar. Parçalar digər elementlərlə birləşə bilən, lakin sözlər kimi dilin hazır leksik vahidi kimi çıxış edən sabit sözlər və ya ifadələrdir. Müəyyən vaxt ərzində danışanlar xüsusi qrammatika funksiyalarını doldurmaq üçün nisbətən az sayda sabit söz və ifadələrə güvənirlər. Cullen və Kuo (1) qeyri-müəyyənlik yaratma şərtləri (məsələn, “kind of”, “sort of”, “stuff like that”), (2) şəklini dəyişmə və nəzakət göstərmə (məsələn, “a bit” və “a little bit”) və (3) diskurs strukturlarını qeyd ediblər (məsələn, “you know” və “I mean”). Bu ifadələrin qarşılıqlı doldurucu rolunu oynaya biləcəyini və natiqə fasilə verməyə və real vaxt söhbətinin məhdudluğu altında nə deyəcəyini düşünməyə imkan verdiyini də qeyd etdilər. [2, s. 380]

Bu bölmə danışmaq qrammatikasının tədrisi üçün üç pedaqoji məsələyə diqqət yetirir: (1) orijinal materiallara ehtiyac, (2) tələbələrin danışmaq ünsiyyət bacarıqlarını hər baxımdan inkişaf etdirmək üçün danışmaq qrammatikasının tədrisinin zəruriliyi və (3) danışmaq qrammatikası xüsusiyyətlərinin tanınmasına və istifadəsinə yönəltmək. Danışmaq qrammatika fəaliyyətlərini öz siniflərinə daxil etmək istəyən müəllimlər bu məsələləri öz xüsusi tədris kontekstlərində nəzərdən keçirməlidirlər.

1. Orijinal danışmaq mətnlərindən istifadə

Çoxsaylı tədqiqatçılar dərslük dialoqlarının süniliyini qeyd edirlər və dil sinifində istifadə ediləcək daha böyük danışmaq məlumatlarının inkişaf etdirilməsinin və təhlil edilməsinin vacibliyini vurğulayırlar [7, s. 401]. Həqiqətən, Cullen və Kuo'nun 24 əsas İngilis dili tədrisi (ELT) dərslüklərində apardığı sorğu, danışmaq qrammatikasının əhatə dairəsinin qeyri-kafi və natamam olduğunu və danışmaq üçün ümumi sintaktik quruluşlar üzərində frazal hissələrə vurğu edildiyini və ya nəzərə alınmadığını aşkar etdi. Rühlemann [7, s. 683-684] bu düşüncəni təkrarlayır və “mövcud dərslüklərin

əksəriyyətində “söhbət” növü söhbətin tədrisi üçün etibarlı bir model ola bilməz” iddiasını irəli sürür. Şübhəsiz, ELT dərslüklərində tez-tez rast gəlinməyən danışmaq qrammatika xüsusiyyətlərini özündə cəmləşdirən danışmaq dialoqlarına (orijinal və ya xüsusi olaraq qurulmuş olsun) məruz qalmaq lazımdır. Bu o deməkdir ki, etibarsız materialları tədris etməmək üçün müəllimlər tələbələrini danışmaq qrammatikası elementləri ilə tanış etmək üçün dərslük materiallarını orijinal video, radio və digər səs materialları ilə əlavə etməlidirlər.

2. Danışmaq qrammatikasının nə vaxt öyrədiləcəyini müəyyənləşdirmək

Danışmaq qrammatikasının danışmaqda funksiyası bütün dil siniflərində bu tədrisin aparılmasını tövsiyə edir [5]. Həqiqətən də, McCarthy danışmaq qrammatikasının öyrədilməsinin vacibliyini vurğulayır: Danışmaq bacarıqlarının öyrədilməsinə və öyrənilməsinə dəstək verdiyini iddia edən dil pedaqogikası, danışmaq dili haqqında bildiklərimizi görməməzlikdən gəldikdə, özünə zərər verir. Başqa sözlə, danışmaq və yazılı dil arasındakı əhəmiyyətli fərqləri qəbul etmək və ya öyrətməkdən imtina edərək danışmaq ünsiyyətini və ümumi dil tədrisini vurğulamağın mənası yoxdur. Bu, danışmaq dilini anlamaq və istehsalın ikinci dil tədrisinin məqsədi olduğu EFL kontekstləri də daxil olmaqla danışmaq qrammatikasının tədris olunmasının zəruriliyini nəzərdə tutur. Eynilə, Mumford [6] ana dilində danışanlarla qarşılıqlı əlaqəsindən asılı olmayaraq bütün tələbələrin bəzi danışmaq qrammatik xüsusiyyətlərini öyrənməkdən faydalana biləcəyini iddia edir. Fikirləşmə ilə əlaqəli, doldurucular, başlıqlar, əlavələr, ellipslər və frazal parçaları kimi formaları müəyyənləşdirir ki, bu da ünsiyyətin inkişafına uyğunlaşmasına və daha səlis və səmərəli danışmasına imkan verir. Bundan əlavə, sorğular göstərir ki, müəllimlər ümumiyyətlə danışmaq qrammatikasının xüsusiyyətlərinin təlimatını dəstəkləyir, baxmayaraq ki bu dəstək spesifik xüsusiyyətlərindən asılı olaraq dəyişə bilər. Məsələn, Timmis [9] tərəfindən aparılan bir sorğu müəllimlərin şagirdlərin ən azından danışmaq qrammatikasının xüsusiyyətlərinə məruz qalması lazım olduğunu hiss etdiklərini və Goh (Çin) və Sinqapurdan olan müəllimlər

arasında apardığı sorğunun müəllimlərin danışmaq qrammatika biliklərini artırmaq üçün faydalı olduğunu göstərdiyini göstərir [3, s. 18].

3. Danışmaq qrammatikasına qarşı fikir bildirmə

Şifahi qrammatika tədris edilərkən başqa bir fikir tələbələrə yalnız danışmaq qrammatikası xüsusiyyətlərinə diqqət yetirməli olub-olmaması və ya danışmaq qrammatikasının xüsusiyyətlərini öz dil istehsalına daxil etmələrini təşviq edib etməməsidir. McCarthy və Carter danışmaq qrammatikası tədris edilərkən “üç mən” metodikasını müdafiə edirlər. Danışmaq məlumatlarının ilk dəfə təqdim olunduğu, danışmaq qrammatikasının vurğulandığı və daha sonra öyrənmələrin İngilis dilinin danışmaq xüsusiyyətlərini fərqləndirmə qabiliyyətlərini inkişaf etdirmələri üçün tövsiyə olunan “üç mən” illüstrasiya, qarşılıqlı əlaqə və induksiya deməkdir. Timmis [9] İngilis danışmaq dilinin öyrədilməsi zamanı dörd növ tapşırıqdan istifadə etməyi tövsiyə edir: mədəni giriş tapşırıqları, qlobal anlaşma tapşırıqları, bildiriş tapşırıqları və dil müzakirə tapşırıqları. Danışqılı İngilis dilinin tədrisi üçün bu yanaşmaların hər ikisi istehsal fəaliyyətindən çox fərqlilik və məlumatlandırma fəaliyyətini vurğulayır. Digər tərəfdən, Cullen və Kuo və Mumford şagirdlərin yalnız xüsusiyyətləri görməməsi və təhlil etməsi lazım olduğunu vurğulayırlar. Cullen və Kuonun [2, s. 382] qeyd etdikləri kimi, danışmaq qrammatikasının xüsusiyyətləri “söhbətin planlaşdırılmamış, interaktiv və şəxsiyyətlərarası təbiəti ilə əlaqəli” vacib ünsiyyət funksiyalarına xidmət etdiyi üçün “daha çox ənənəvi quruluşlarla əhatə edilə bilməz”. Ən faydalı yanaşma, şagirdlərin konkret vəziyyəti və ehtiyaclarından asılı olaraq şagirdlərin fərq etməsi və ya istehsal etməsi üçün danışmaq qrammatikasının spesifik xüsusiyyətlərini seçmək olardı.

Danışmaq qrammatikasının öyrədilməsi üçün fəaliyyətlər Danışmaq qrammatikasının xüsusiyyətləri, danışmaların interaktiv və real vaxt təbiəti ilə məşğul olmasına kömək edən vacib şəxsiyyətlərarası və ünsiyyətçi funksiyalara xidmət etdiyindən, onların təlimatlarını ünsiyyət dili siniflərinə daxil etmək vacibdir. Bununla birlikdə, EFL dərslərinin əksəriyyəti

yətində danışmaq qrammatikasının bir çox xüsusiyyətlərinə malik olmayan həqiqətə uyğun olmayan mətnlər olduğundan və ümumiyyətlə danışmaq qrammatikasının çoxsaylı xüsusiyyətlərinə açıq şəkildə toxunmadığı üçün [2], bir çox dil müəllimləri onları öyrətməklə mübarizə aparırlar. Bir çox mənbələrdə müəllimlərin şagirdlərə ellipsis, başlıq və əlavələr, doldurucular və arxa kanallar və ifadələr haqqında təlimat vermək üçün istifadə edilə biləcəyi xüsusi fəaliyyətlər verilmişdir. Bu fəaliyyətlər danışmaq qrammatikası barədə məlumatlılığın artırılmasına, danışmaq qrammatika xüsusiyyətlərinin tətbiqinə, orijinal materiallardan (video kimi) istifadə edilməsinə və tələbələrin fərqli sosial şərtlərdə müxtəlif dərəcədə uyğunluğa həssas olması üçün açıq təlimat və müzakirələrdən istifadə edilməsinə yönəlmişdir [4, s. 46,49].

Biz sizinlə ellipsis üçün bir fəaliyyət metoduna baxaq. Ellipsis üçün danışılan İngilis fəaliyyətləri oyunlardan situasiya ellipsisini tətbiq etmək və tətbiq etmək üçün istifadə edilə bilər.

Videolarda Ellipsis: Əvvəlcə müəllim, iki və ya daha çox insanın danışdığı qısa, orijinal bir video seçir. Müəllim şagirdlərə buraxılmış bütün mövzuları və felləri özündə cəmləşdirən bir ssenari verir və video klipdə eşitmədikləri sözlərin üstündən xətt çəkmələrini xahiş edir. Şagirdlər sözləri dinlədikdən və üstündən xətt çəkdikdən sonra sinif hansı sözlərin buraxıldığını və niyə olduğunu müzakirə edir. Şagirdlər ayrıca hansı sözlərin buraxıla biləcəyini və buraxılmayacağını da müzakirə edirlər. Ellipsisin aydın nümunələri ilə uyğun, qısa bir klip tapmaq bəzən çətin olur, buna görə TV sitkomlarında, tok-şoularında və müsahibələrində və ya YouTube kimi populyar saytlarda qeyri-rəsmi və orijinal söhbətlərə baxmaq olar və istifadə etmək olar. İngilis podkastından bir nümunə (video və transkript Lukanın İngilis Podkastında,

<http://teacherluke.co.uk/2010/03/26/116>) tapa bilərsiniz.

Söhbətlərin uzun və qısa versiyaları fəaliyyət müəllimləri ya ellipsi ehtiva edən qısa bir söhbətlə başlaya bilər və şagirdlərdən itkin sözləri dolduraraq söhbətin uzun bir versiyasını yazmalarını istəyə bilər və ya şagirdlərə

uzun bir söhbət verərək sözləri qısaltması üçün sözləri buraxmalarını xahiş edə bilər. Cədvəl 2-də göstərilən fəaliyyət, hansı sözlərin və niyə buraxıla biləcəyi barədə müzakirələrə səbəb olacaqdır.

Instructions: Watch the video and cross out any words in the script that you do NOT hear.

Interviewer: So, uh, how long have you been in London?

Interviewee: I have been in London two weeks.

Interviewer: Is that really true? So what do you do?

Interviewee: I study graphic design at Camberwell School of the Arts.

Interviewer: So, this is your first two weeks?

Interviewee: Yes, this is my first two weeks. It's quite a big impact. London is very big, there are lots of people, and it's quite expensive as well.

Discussion questions:

1. What types of words have been omitted?
2. Why do you think these words have been omitted?

Answer key: (words not heard are in parentheses)

Interviewer: So, uh, how long have you been in London?

Interviewee: (I have been in London) two weeks.

Interviewer: (Is that) really (true)? So what do you do?

Interviewee: (I study) graphic design (at) Camberwell School of the Arts.

Interviewer: So, (this is) your first two weeks?

Interviewee: (Yes, this is my) first two weeks. It's quite a big impact. (London is) very big, (there are) lots of people, and it's quite expensive as well.

Discussion questions (possible answers):

1. Subjects (nouns) and main verbs have been omitted.
2. The meaning is clear from the context. The people are speaking casually

Ünsiyyətçi dil tədrisinin əsas məqsədi şagirdlərin mənalı kontekstdə ünsiyyət qurma bacarıqlarını inkişaf etdirməkdir. Bu məqalədə İngilis dilinin danışq qrammatikasının spesifik xüsusiyyətləri təsvir edilmiş və interaktiv, real vaxt söhbətinin tələblərinə cavab verməkdə faydaları göstərilmişdir. Basturkmenin [1,5] qeyd etdiyi kimi, son ünsiyyət metodologiyaları tez-tez “tələbləri qarşılıqlı əlaqə vasitələri ilə təmin etməkdənsə danışmalarını təmin edən fəaliyyətlərə” yönəlmişdir. Odur ki, şagirdlərimizin İngilis dilində səmərəli ünsiyyət qurmaları üçün danışq qrammatikasının bu xüsusiyyətlərini bir EFL kontekstində də tanımalı və istifadə etmələri lazımdır. ELT materiallarında danışq qrammatikasının tədrisi üçün fəaliyyətin olmamasını tapan müəllimlər üçün bu məqalə, tələblərin real vaxt ünsiyyətinin təzyiqlərinə uyğunlaşmasına imkan verərək səlisliyin inkişafına kömək edən tədris xüsusiyyətləri üçün müxtəlif fəaliyyətləri əks etdirir [6]. İngilis dilindən beynəlxalq kontekstlərdə ünsiyyət qurmaq üçün getdikcə daha çox istifadə olunur, şagirdlərə təsirli ünsiyyət qurmağı təmin edəcək konvensiyalar və danışq İngilis dilinin xüsusiyyətlərinin öyrədilməsi hər zaman kindən daha vacibdir. Ünsiyyətçi bir dil öyrətmə yanaşmasını müdafiə edən hər hansı bir müəllim, tələblərin İngilis dilindəki danışqların təzyiqləri və interaktiv təbiətinin öhdəsindən gəlməsinə imkan verən İngilis dilinin seçilmiş xüsusiyyətlərinin xüsusi təlimatlarını və təcrübələrini də dəstəkləməlidir. Təklif olunan fəaliyyətlərdən bir neçəsini İngilis dili dərslərinə daxil etməklə həm müəllimlərin, həm şagirdlərin ingilis dilində qarşılıqlı fəaliyyətinə kömək edə bilər, həm də onların etibarsız bir İngilis dili dərsliyi kimi səslənməsinin qarşısını ala bilər.

Nəticələrin təhlili: Bu tədqiqat tədris mühitinin tələblərin akademik uğurlarında mühüm rol oynadığını göstərir. Araşdırmalardan əldə edilən məlumatlar tədris mühitinin öyrənənlərin uğurlarına təsir etdiyini göstərir.

Yuxarıda qeyd edilən fəaliyyətlərin tədris zamanı tətbiq edilməsi dil bacarıqlarını daha da inkişaf etdirə bilər, eyni zamanda tələbələrin ikinci dil kimi ünsiyyət zamanı dil qaydalarına və danışıq qrammatikasına əməl etməklə öz nitqlərini qurması onları daha da başadüşülən edə bilər.

Tədqiqatın əsas nəticəsi göstərdiki dilin öyrənilməsində əsas amil yalnız lüğət və qrammatika tədrisi ilə yekunlaşmır, eyni zamanda ünsiyyətin düzgün qurulması üçün lazım olan qaydalara əməl edilməlidir. Əgər maraqlı fəaliyyətlər və öyrənmə havası daha yaradıcı şəkildə qurularsa və bu yolda müəllimin istifadə etdiyi tədris və yanaşma metodları da tədrisin uğurlu nəticələnməsinə səbəb olar.

İngilis dilində danışıq qrammatikasını öyrənməyin bəlkə də, ən effektiv yolu dəstəkləyici mühitin yaradılmasıdır. Ümumiyyətlə, tələbə öyrənmə prosesində özünü rahat və sərbəst hiss etməsə, fikrini ifadə etməkdə çəkinirsə, ünsiyyətdə çətinlik çəkirsə onda həmin anda öyrənmə prosesindən söhbət gedə bilməz və istənilən nəticə əldə edilə bilməz, beləliklə təlim prosesi uğursuz nəticələnmə bilər. Qeyd olunan problemləri aradan qaldırmaq üçün ingilis dilini öz maraq dairəsinə uyğun olaraq əyləncəli bir yolla öyrənmək və dil öyrənmə məsələsini xüsusi olaraq diqqət yetirdiyin əziyyətli bir iş kimi görmək əvəzinə, onu gündəlik həyat tərzinin bir parçası olan maraqlı bir fəaliyyət növünə çevirmək lazımdır.

Yekun nəticələr. Xarici dilin tədrisində tələbələrin fəaliyyətinə və nailiyyətlərinə təsir edən amillər arasında müvafiq tədris metodologiyası, ağıllı və bacarıqlı müəllimlər, əlverişli təlim mühiti, müəllim-tələbə münasibətlərindən başqa real mühitin yaradılması, ünsiyyət üçün şəraitin yaradılması, öyrədilən biliklərin düzgün şəkildə istifadəsi, düzgün ünsiyyət qurmaq bacarığı, fikrin tam aydın və təbii ki, qrammatik qaydara əsasən nitqə tətbiqi də əsas amildir. Tədqiqatlar göstərmişdir ki, danışıq qrammatikasının tədrisi zamanı qeyd edilən altı xüsusiyyət və onlarla bağlı fəaliyyətlər yerinə yetirilsə bu tədrisin uğurudur.

Buna görə müəllimlər tədris zamanı bunları nəzərə almalıdırlar. Üstəlik, xarici dildə ünsiyyətlə bağlı digər tədqiqat işləri bu araşdırmanın nəticələrini dəstəkləyir. Bundan əlavə, müəllimlər ingilis dilinin danışıq qrammatikasına aid tədris metodikasını tələblərə uyğun olaraq dəyişdirə bilərlər. Nəhayət, İngilis dilində düzgün ünsiyyət qurmaq üçün nitqin danışıq qrammatikasının xüsusiyyətlərinə uyğun qurulması ilə daha da rəngarəng və dolğun ola bilər

ƏDƏBİYYAT

1. **Basturkmen H.** 2017. *Descriptions of spoken language for higher level learners: The example of questioning.* ELT Journal.
2. **Cullen R., Kuo I.** *Spoken grammar and ELT course materials: A missing link?* TESOL Quarterly 41, 2017.
3. **Goh C.** 2015. *Perspectives on spoken grammar.* ELT Journal 63.
4. **Leech G.** *Grammars of spoken English: New outcomes of corpus-oriented research.* Language Learning 50, 2017.
5. **McCarthy M.** *Explorations in corpus linguistics.* Cambridge: Cambridge University Press 2016.
6. **Mumford S.** *An analysis of spoken grammar: The case for production.* ELT Journal 63, 2018.
7. **Rühlemann C.** *Coming to terms with conversational grammar: 'Dislocation' and 'dysfluency.'* International Journal of Corpus Linguistics 11, 2016.
8. **Stenström A.** *An introduction to spoken interaction.* London: Longman 2015.
9. **Timmis I.** *Native-speaker norms and international English: A classroom view.* ELT Journal 56, 2015.
10. **Willis D.** *Rules, patterns and words: Grammar and lexis in English language teaching.* Cambridge: Cambridge University Press 2018.

ГРАММАТИКА РЕЧИ И ЕЕ РОЛЬ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Г.А. Багирова

Азербайджанская Государственная Академия Физической Культуры и Спорта
Кафедра Социальных наук
govhar.bagirova@sport.edu.az

Аннотация: английский – международный язык. Спрос на язык растет день ото дня, а язык развивается и распространяется. Таким образом, обучение языку начинается в младших классах и продолжается на уровне высшего образования. Курс учит английской лексике, грамматике и речевому этикету. Разговорный язык, являющийся основным критерием общения, – непростая часть обучения языку. А как насчет разговорной грамматики? В разговоре понимание вас слушателем не заканчивается простым выражением своих мыслей и использованием неформальных основных слов. Главный критерий – говорить по-английски четко и доходчиво, грамматически правильно. В данной статье рассматривается

использование разговорной грамматики в изучении английского языка, имеющего глобальный характер, и особенности ее использования в обучении, в целом причины создания ключевой среды для освоения данной области. В этой статье рассматриваются ключевые вопросы и идеи для учителей, которые хотят включить упражнения по устной грамматике в свое обучение, а также рассматриваются шесть общих черт разговорной грамматики, а также предлагаются практические задания и предложения по их обучению в языковой комнате.

Ключевые слова: *разговорная грамматика, многоточие, приложения, заголовки, заполнители..*

SPEAKING GRAMMAR AND ITS ROLE IN ENGLISH LESSONS

G.A. Bagirova

Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sport
Department of Social sciences
govhar.bagirova@sport.edu.az

Annotation: English is an international language. The demand for language is growing day by day and language is developing and spreading. Therefore, language teaching begins in the lower grades and continues at the higher education level. The course teaches English vocabulary, grammar and speech etiquette. Spoken language, which is the main criterion of communication, is not an easy part of language teaching. What about spoken grammar? In conversation, the listener's understanding of you does not end with merely conveying his thoughts and using informal basic words. The main criterion is to speak English

clearly and intelligibly, grammatically correct. This article examines the use of spoken grammar in the study of English, which has a global character, and the features of its use in teaching, in general, the reasons for creating a key environment for mastering this field. This article addresses key issues and ideas for teachers who want to incorporate spoken grammar activities into their teaching, and focuses on six common features of spoken grammar, providing practical activities and suggestions for teaching them in a language room.

Key words: *colloquial grammar, ellipsis, appendices, headings, fillers.*